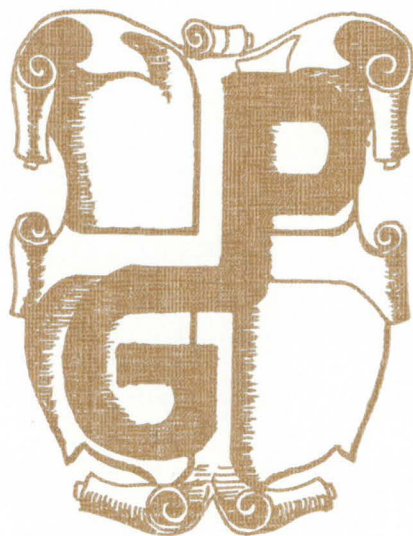

GLEDALIŠKI LIST 1
1979-80

PRIMOŽ KOZAK
AFERA

V POČASTITEV
60-LETNICE ZKJ, SKOJ IN REVOLUCIONARNIH SINDIKATOV

DPD »SVOBODA« PTUJ GLEDALIŠČE — PTUJ

PRIMOŽ KOZAK

A F E R A

REZISER: PETER MALEC

OSEBE:

Jeremija, komisar divizije	Lojze Matjašič
Matej, komandant okrožja	Stane Horvat
Bernard, načelnik cone	Ivo Serdinšek
Simon, komandant brigade	Marjan Šneberger
Marcel, komisar brigade	Mirko Vaupotič
Kristjan, zvezni oficir	Jože Krivec
Oficir	Franc Simonič
Stražar	Silvo Ilec

ODMOR PO PRVEM DELU

OB 50-LETNICI GLEDALIŠKEGA DELA REŽISERJA
PETRA MALCA

AFERA PRIMOŽA KOZAKA

je bila napisana v letu 1959, objavljena v letih 1960—1961 v Perspektivah, uprizorjena najprej na Odru 57, potem še v ljubljanski in mariborski Drami ter letos v kranjskem »Prešernovem gledališču.« Obšla pa je tudi mnoge druge jugoslovanske odre.

Afera obravnava spore v poveljstvu partizanskega odreda proti koncu druge svetovne vojne. Njena idejna vsebina: pravda proti konformizmu (tistim, ki svoje osebno mnenje mehanično podrejajo uradnemu mnenju) in pravda za pravice individua. Tema, ki je vse-skozi živa in boleče pereča ne samo v vsej Evropi, temveč v vsem povojnem svetu sploh. Dogaja se sredi sovražne ofenzive.

VSEBINA: V brigadi je komisar Marcel naročil nekemu nižjemu oficirju naj napade neko odročno vas. Oficirju se naloga ni zdela smotna, ker bi v njej popadala vsa skupina, pa je šel h komandantu Simonu, ki je komisarjev ukaz spremenil in razveljavil. Toda zato je komisar Marcel naročil trem svojim vojakom, naj tistega oficirja ustrelijo. To je razjezilo komandanta Simona in je zahteval od Marcela, naj tiste tri vojake kaznuje. Ker ta seveda ni hotel niti mogel, saj je sam izdal ukaz, je Simon na lastno pest aretiral tri vojake. Tako je prišlo med njima do odkritega spora in načelnik cone, Bernard, bi moral odstraniti enega ali drugega. Ta tega ni storil in Simon je zahteval naj se vojaki na referendumu odločijo ali za enega ali za drugega. To je preprečil zvezni oficir pri štabu cone, Kristjan, in po posvetu z načelnikom cone Bernardom, vse skupaj prijavil štabu. Ta je poklical vse akterje afere na razgovor in zaslišanje. **Tu se drama začne.**

**Junaki Afere niso samo suhe teze,
marveč živi ljudje s svojimi
človeškimi problemi.**

Afera ni samo suha tezna drama, politična razprava brezosebnih zastopnikov idej. Res je, da junaki Afere zagovarjajo predvsem svoje teze, so pa tudi ljudje s svojimi jasnimi notranjimi pogledi, stiskami, z bogato duševnostjo; viharijo jih izjemno močne človeške strasti.

Tako je Kristjan recimo prišel v upor prav zaradi svoje stiske, saj čuti, da je prazen, v upor bi rad našel svojo notranjost, bogastvo, rad bi napolnil svojo eksistenčno stisko. Marcel je bil revolucionar od malega; medtem ko je Simon obdeloval polja, imel dekleta, študiral, je Marcel visel pretepen po ječah, nikdar očitno ni imel

doma, saj se je že kot otrok udeleževal upora, ni imel žene, ne prijateljev. Vse to mu je bila le revolucija. In Simon, kmet (šolan sicer) ja zapustil doma oba brata, pretrgal zveze z domom in v svojih krajih s »svojimi« fanti dvignil upor, ostal do konca verujoč v svojo koncepcijo demokratičnega vseljidskega upora. Svojtstven humanizem izžareva tudi Bernard, star borec, španski borec »zaljubljen« v revolucijo. Toda zdaj je tudi v človeški stiski, ko so se mu potolkli ljudje, na sina misli, ki mu lahko ta afera posredno škodi. Prej ga je bila sama dobrota in iz nje izvirajoča mehkoča, zato je ob aferi njegova stiska toliko hujša. v spletu dogodkov se zlomi.

Celo komisar Jeremija, ta navidez brezdušni »odposlanec, nosilec revolucije«, bi rad bil na koncu čisto sam, da bi **po človeško** preudaril svoje ravnanje z oficirji. Ali je pravilno ravnal? Kaj ni zatrl prav tiste, ki so bili iz najčvrstejše snovi, najzvestejšega značaja — skratka, najboljšega kadra! Spoznanje o tem, da se usodi izogniti ne da.

Afera je še vedno aktualna.

Afero uprizarjamo, ker smo prepričani, da je še tudi danes, kakor že rečeno, izrazito aktualna. V revolucionarnem vrenju v zadnjih letih, v času, ko je partija prevzela večjo iniciativo pri reševanju naših problemov, ko govorimo, da »revolucija še vedno traja«, se nam zdi potrebno oživiti dileme, ki so mučile, razdvajale in združevale borce za nov red. Ne pozabimo, da so se v OF zbrali v enoten odpor zastopniki raznih gibanj, vendar vsi z enim ciljem — osvoboditvijo. Velja ponovno preudariti vlogo komisarja Jeremije in organizacije upora, Simonove »samoupravljalške« težnje že med vojno, Marcelov dogmatizem, njegovo enosmerno fanatično vdanost revolucionarnemu gibanju ipd.

»Afera deluje sveže, notranje urejeno.«

(Povzeto v glavnem po gledališkem listu
SNG Maribor 1973/74)

Bralna vaja za mizo

Aranžirna vaja na odru

MOJIH PETDESET GLEDALIŠKIH LET

Že v zgodnjih gimnazijskih letih me je ne vem kaj prevzelo in omamilo, da sem se pričel ukvarjati ljubiteljsko s »teatrom«, in sicer na domačem kranjskem prosvetnem odru, v hiši, kjer sem se rodil in dolga leta prebival — v današnjem Prešernovem gledališču. Že takrat sem slutil, da temu čarobnemu svetu ne bom mogel ubežati . . .

V Kranju sem kasneje, takoj po osvoboditvi — kot poklicni režiser — s trdim delom veliko prispeval k razvoju tamkajšnjega na novo oživiljenega odra. Pomagal sem »rodnemu« odru, kjer sem takorekoč shodil. Predvsem sem mu pripravil tla za poznejše poklicno gledališče. Po mojem nasvetu in posredovanju so tudi preimenovali takratno Mestno gledališče v Prešernovo gledališče.

Prva igra, ki sem jo postavil 1929. leta na oder, amater, z amaterskimi igralci, ki so bili prav tako zagnani entuziasti kot jaz, je bila tragedija Sema Benellijeva Ljubezen treh kraljev v Gradnikovem prevodu. Po dveh lažjih, cenениh delih, kakor sta bili na primer: Manice Komanove Prisega o polnoči in Vombergerjeva Vrnitev, sem segel že po zahtevnejših, literarno vrednejših delih, kakor so: drama Maksa Mella Igra apostolov, Rostandova Vest, Leskovčeva zahtevna igra Juriij Plevnar in kajpak Župančičeva Veronika Deseniška. Še danes mi ne gre v glavo, kako sem se drznil seči v tistih neogljenih letih po tej veliki umetnini. Za čudo, kaj vse mlad človek ne zmore!

Predtavo si je ogledal tudi režiser ljubljanske drame prof. Osip Šest. Kot dijak ljubljanskega učiteljišča sem našel pot do njega in bil štiri leta njegov učenec. On mi je vcepil globoko, izredno spoštovanje do gledališke umetnosti. Veliko sem se od njega naučil. Z njim sem naštudiral vlogo Hermana in ga igral tisti večer.

Po njegovem nasvetu sem šel po maturi — učiteljišče je bilo zame samo vmesna postaja — na dunajsko državno gledališko akademijo.

Pri sprejemnem izpitu sem komisiji, v kateri je bilo nekaj znanih igralcev iz Burgtheatra, mimo drugega »odgrmel« tudi enega Hermanovih monologov, seveda v slovenskem jeziku. Od 56 nadebudnih kandidatov so jih sprejeli le 7. Med temi »srečneži« sem bil tudi jaz. — Študij na gledališki akademiji in občasni obiski v raznih praških in berlinskih gledališčih, kjer so ustvarjali mojstrske uprizoritve takratni srednjeevropski režiserji (Reinhardt, Hilpert, Do stal, Hilar) s slavnimi umetniki, med katerimi naj omenim igralce:

Bassermana, Wegenerja, Janningsa, Kraussa, Moissija, Gründgensa, Vidro, Kohouta, Stepaneka — in igralko Heleno Thimig, Paulo Wessely, Käthe Dorsch, Dostalovo, Stepničkovo ... — vse mi je dalo predvsem splošno gledališko razgledanost in omiko ter solidno tehnično znanje. V podvojeni meri se je v meni okrepila zvestoba umetnosti, zvestoba pisatelju in zvestoba samemu sebi.

Po študiju v tujini sem debitiral kot režiser 1935. leta v Ljubljani z igro švicarskega dramatika Cezarja Arxa: Izdaja pri Novari, ki jo je za to priložnost prevedel Fran Albreht. Za vedno mi bo ostalo v spominu delo z velikimi igralskimi osebnostmi ljubljanske Drame, kakor so bili: Maria Vera, Mira Danilova, Levar, Kralj, Lipah, M. Skrbinšek, Jan, igralci, ki sem jih še pred nekaj leti občudoval z dijaškega stojišča. Prof. France Koblar je v »Slovincu« zelo ugodno ocenil uprizoritev.

Iz začetnega zorenja, uspehov in padcev v **mariborskem gledališču** se rad spominjam Begovičevega Božjega človeka, Laveryjeve Prve Legije, Čapkove Bele bolezni, Schillerjeve Marije Stuart in Knittlove Vie Male. Plodno šestletno umetniško delo v mariborski dramii je iznenada prekinila vojna. Kruto leto 1941!

Po vojni se je pričelo zame usodno tavanje, polno grenkobe in razklanosti v sebi. Resno sem premišljeval o koristnosti svojega de-

la. Dolgo se nisem znašel! Najprej sem se nekaj sezon zadrževal, kakor sem že omenil, v Kranju, zatem leto dni v Ljubljani (angažiral me je direktor Drame Bojan Stupica), v Ptuju, dlje časa spet v Mariboru in drugih jugoslovanskih poklicnih gledališčih (Sarajevo, Dubrovnik, Banja Luka).

Ko sem bil drugič angažiran v mariborski Drami, kamor sem prišel po Dubrovniku in Ptuju, smo pripravili s požrtvovalnimi igralci nekaj lepih večerov. Lepa doživetja so bila uprizoritve: Patrickova Čajnica, Vroča kri, še posebej dramatisacija Dnevnika Ane Frank, s katerim je doživelo mariborsko gledališče na gostovanju v Beogradu in Zagrebu, tako pri kritiki (Finci Selenić, dr. Hergešić), kakor mnogoštevilni publiko nezaslišan uspeh. Bili so presenečeni nad tolikšnim umetniškim nivojem mariborske Drame, za katero do takrat skoraj niso vedeli. Ne gre pozabiti Lorcovih poetičnih dram Mariana Pineda in Doma Bernarde Albe; za zadnjo je kritik »Večera« Lojze Smasek zapisal, da je »zelo uspela, učinkovita in predvsem zrela predstava.« Zdi se mi, da sem prav v svojem drugem mariborskem obdobju, pod Dolarjevim vodstvom, ustvaril svoje najboljše režije.

Nemalo sem se vsa leta ukvarjal s **klasičnimi dramskimi deli**, ki so mi bila od nekdanj pri srcu in sem se jih loteval z veliko resnostjo. Omembe vredna je moja predvojna mariborska uprizoritev Schillerjeve Marije Stuart z Elviro Kraljevo v vlogi kraljice Elizabete, ne pa Marije. Domala ves igralski ansambel z vodstvom vred je bil začuden in nenaklonjen tej zamisli. Toda trdovratno sem vztrajal pri svoji — zanje predrzni — odločitvi. Prepričan sem bil, da imam prav! Premiera je to tudi dokazala! Elizabeta je namreč v tej tragediji, ki bi se morala pravzaprav imenovati po njej, glavna, dominantna figura, ne pa romantična, solzava Marija in zahteva tudi najzrelejšo igralko. To pa je Kraljeva vsekakor bila! Takšnih »drznih« dramaturških posegov je z moje strani še bilo, a puščali so mi proste roke, zaupali so mi! Nekaj podobnega sem doživel dobro leto zatem v ljubljanski Drami, ko sem kot gost režiral istega avtorja (dramo Kovarstvo in ljubezen. Direktor Drame je vztrajal, da mora igrati zloglasnega Wurma starejši, »odsluženi« igralec, jaz pa sem se potegoval za mladega Staneta Severja. Da nista pritegnila moji zahtevi tudi dramaturg Josip Vidmar in upravnik Oton Župančič, bi se razšli! No, igral je Wurma po »hudem boju« vendarle Sever in ustvaril s to vlogo eno svojih prvih velikih mojstrov. S Severjem sem se kasneje srečal še pri režiji Grillparzerjeve tragedije Ljubezen in morja valovi, kjer je upodobil vlogo Velikega svečenika.

V banjaluškem gledališču sem posvečal veliko skrb mladim, nadarjenim bosanskim dramatikom (v zahvalo sem dobil štipendijo

za trimesečni gledališki študij v Parizu) nadalje nekaterim delom iz novejšje slovenske, kakor tudi tuje dramske literature (Torkar, Kozak, Sartre, Kohout, Zuckmayer) še posebej pa klasičnim delom. Prvič sem se spoprijel s Shakespearom (Othello, Sen kresne noči, Vesele Windsorčanke), še popreje pa s Sofoklovo Antigono in Goethejevo Ifigenijo na Tavridi. Uspeli sta nam tudi Ostrovskega drama Brez dote in Ibsnova Heda Gabler. — Bil sem med prvimi režiserji, ki so sodelovali pri rojstvu »**Dubrovniških poletnih iger**«, ki slavijo prav letos svojo 30-letnico obstoja. Uprizorili smo z dubrovniškim ansamblom pristrčno Lope de Vegovo komedijo Prebrisana norica s Selmo Karlovac v naslovni vlogi.

Ob klasični dramski literaturi kajpak nisem zanemarjal **doma-
cih, slovenskih del**. Prav nasprotno! Čedno število jih je. V lepem spominu sta mi ostali poleg Cankarjevega Kralja na Betajnovi, Župančičeve Veronike Deseniške, Linhartovega »Matička« in Županova Micke, Kamenikovega prvenca Postaja ob veliki cesti in Mire Pucove Svet brez sovraštva, Finžgarjeva igra Divji lovec, predvsem pa Razvalina življenja, ki sem jo režiral tudi v **Dubrovniku**. Z njo smo proslavili 80-letnico Finžgarjevega rojstnega dne. Ob premieri mi je poslal avtor zelo lepo zahvalno pismo, ki ga je pred polnim gledališčem prebral danes cenjeni igralec velikega ugleda, Miše Martinović, ki je zelo doživeto zaigral tudi vlogo Ferjana.

Na kraju naj še omenim, da sem režiral na Dunaju Begovičevo dramo Brez tretjega in ponovno Dnevnik Ane Frank v puljskem gledališču, s katerim smo gostovali na željo maršala Tita na **Brionih**.

Po tridesetih letih ustvarjanja v poklicnih gledališčih sem se prostovoljno odločil za delo z ljubiteljskimi odri. Odločil predvsem zato, ker sem bil globoko prepričan, da bom našel za svoje ustvarjanje med preprostimi, požrtvovalnimi ljubitelji več predane ljubezni in hkrati hvaležnosti.

Ob koncu nemirnega tavanja me je pripeljala pot v **ptujsko amatersko gledališče**, kjer sem se že popreje, ko je bilo še poklicno, dobro počutil. Z njihovimi igralci sem pripravil do zdaj 40 dramskih del (od tega 6 del z dijaki gimnazije »Dušana Kvedra« in Ekonomske šole), na podeželju pa 30 iger. Od ptujskih predstav mi je še danes draga, od publike zares lepo sprejeta prireditve Večer v ptujski čitalnici, pri kateri je sodelovalo več kot 60 igralcev in igralk ter pevcev. Rad pomislim na svečano premiero Razvalina življenja, predvsem zato, ker sta se je udeležili naši najiminenitnejši igralki Elvira Kraljeva in Mira Danilova, ter kajpak na Goethejevo Ifigenijo na Tavridi, v novi zlahtni Modrovi prepesnitvi.

Pokojni Fran Albreht je njega dni (v Ljubljanskem zvonu) zapisal, da mora biti gledališče »Šola in leca lepote in resnice, žarišče

domače besede . . .« Pri vsem svojem dolgoletnem predanem delu sem se tega dobro zavedal, prav tako pa tudi tega, da je brez prave resnosti in velike odgovornosti naš poklic nemogoč. Se tako trpki občasni očitki in omalovaževanja tega načela me niso omajali, čeprav je bilo včasih težko prenašati krivice in udarce. Trdo, pošteno delo mi je zmeraj znova dajalo moči in vlivalo vero vase! Dobro mi je delo, ko je prof. Mirko Mahnič ob neki priložnosti zapisal v ljubljanskem gledališkem listu: »Malčeve režije so bile zmeraj izoblikovane skrbno in zanesljivo ter s strastno umetniško zavzetostjo.«

Ko smo se pred mnogimi leti vračali mariborski gledališčniki z gostovanja na podeželju, je moj iskreni prijatelj, naš veliki igralec Arnold Tovornik še ves navdušen od toplega sprejema predstave med gledalci, ki so prvič gledali »ta pravo« gledališče(igrali smo Vročo kri) dejal: »Zdaj šele prav čutim, da to, kar počenjamo, ni prazno, **ampak da ima smisel, velik smisel.**«

Z nocojšnjo predstavo Kozakove Afere praznujem svojo 185 režijo. Upam, da ni zadnja!

Peter Malec

Izdaja: DPD Svoboda — Gledališče Ptuj
Urednik: Peter Malec
Tisk: Ptujška tiskarna 1979